

Bioetiikan synty ja merkitys

FM Heikki Saxén
Tampereen yliopisto

Puhujasta

- Teen parhaillaan aatehistoriallista väitöskirjaa bioetiikan synnystä ja merkityksestä Tampereen yliopiston yhteiskunta ja kulttuuritieteiden yksikössä
- Olen ollut kiinnostunut myös laajemmin etiikan ja oikeudenmukaisuuden kysymyksistä
- Työn alla mm. yhteiskuntafilosofi John Rawlsia esittelevä kirja, jossa olen toisena toimittajana
- Toivoisin mahdollisesti tulevani "bioetikoksi"

Johdatus bioetiikkaan

- Lääketieteen ja terveyden eettisistä traditioista erillinen suuntaus, vrt. *bios* (kreik. 'elämä'); "elämän etiikka"
- Syntyi 1960-luvulla Yhdysvalloissa, sittemmin kehittynyt ja vakiintunut voimakkaasti
- Oli alkuun radikaali vastareaktio em. traditioille, mielekästä ymmärtää osittain tätä kautta
- Erityisesti koettiin, että muut kuin terveyden ammattilaiset eivät voineet ottaa kantaa tämän aihepiirin eettisiin ja moraalisiin puoliin, mikä nähtiin ongelmallisena, vrt. esim. natsilääkärit

Bioetiikka tieteenalaksi

- Ensimmäiset "bioetikot" tulivat monista erilaisista taustoista: teologiasta, filosofiasta, sosiologiasta, valtio-opista, historiasta jne.
- Alkoi puhe nimenomaan "bioetiikasta", perustettiin bioetiikan tutkimuslaitoksia, yliopistollisia oppituoleja, ilmaantui tämän termin omaksuneita tieteellisiä julkaisuja, ja muuta vastaavaa, mikä kaikki vahvisti bioetiikan omaa identiteettiä

Bioetiikka muovautui pitkälti julkisuudessa

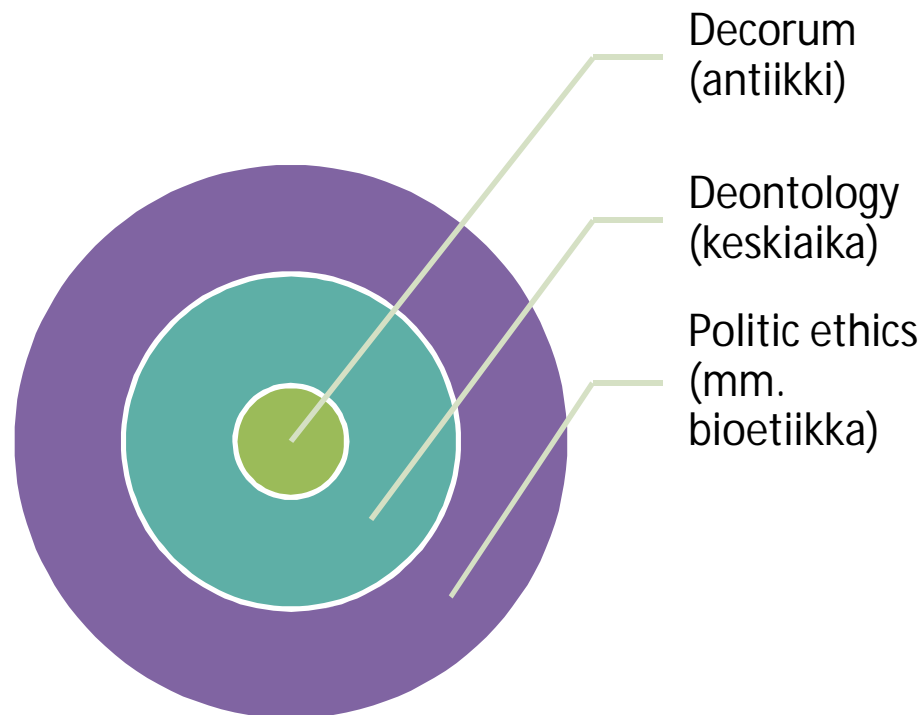
- Keskeisiä virstanpylväitä olivat eettiset raportit ja linjanvedot, joita laativat erilaiset korkean profiilin toimikunnat
- Nämä kiinnittyivät tyypillisesti oikeusjuttuihin, jotka keräsivät paljon mediahuomiota
- Tässä ilmenee amerikkalaisen yhteiskunnan ja oikeusjärjestelmän ominainen piirre, jossa ennakkotapauksilla ja niiden saamalla huomiolla on paljon painoarvoa

Bioetiikka on kulminoitunut näyttäviin tapauksiin

- Toisin sanoen, bioetiikka on leimallisesti media-ajan "tuote"
- Bioetiikan kehitys on näin ollen huipentunut näyttävissä tapauksissa, joissa on käsitelty vaikeita aiheita, kuten aborttia, aivokuolemaa, vaativia elinsiirtoja, AIDS:ia yms.
- Tästä johtuen moni on saanut sen kuvan, että juuri tästä bioetiikassa on kyse – mutta oikeastaan bioetiikassa on kyse laajemmasta ajattelun muutoksesta, arkisemmasta asiasta

Bioetiikka on uusi tapa ajatella etiikkaa

- Bioetikko Albert R. Jonsen (2000) jaottelee lääketieteen ja terveyden etiikan kehityskaaren seuraavalla tavalla:

Bioetiikan radikaali irtiotto?

- Sitten radikaalin alun bioetiikka on lähentynyt terveyden ja lääketieteen etiikkaa — joka on toisaalta myös muuttunut samaan aikaan, lähentyen sitä, mitä bioetiikka on
- Radikaaliutta on osaltaan lieventänyt myös kun bioetiikka on alkanut kattaa selvästi muutakin alaa, kuten ympäristökysymyksiä; tämä liittyy bioetiikan leimalliseen monialaisuuteen

Bioetiikan radikaalius (jatkuu...)

- Bioetiikka on ollut myös erityisen lähellä teknologisen kehityksen uusimpia tuulia, vrt. "biotieteet"
- Bioetiikan on kritisoitu muuttuneen hampaattomaksi vallitsevaa järjestelmää kohtaan (kuten em. teknologista kehitystä)
- Selvää on joka tapauksessa, että bioetiikka on tuonut uutta pontta etiikan pohtimiseen
- Eräänä käytännön esimerkkinä eettisten toimikuntien merkityksen kasvu (joka ei tosin ole ainoastaan bioetiikan ansiota, vaan on ollut muutenkin eettinen ja yhteiskunnallinen pyrkimys)

Bioetiikan radikaalius (jatkuu...)

- Jälleen silti kritisoitu bioetiikkaa tältäkin (toimikuntien) osalta, mm. Amerikassa leimattu pikemmin "lakimiesten jutuksi" kuin aidoksi eettiseksi pyrkimykseksi
- Siis kaiken kaikkiaan, bioetiikka on ns. hakenut olemustaan kriittisyyden ja mukautumisen välimaastossa
- Tämän ohella keskeinen kysymys on ollut, kuinka "amerikkalaista" bioetiikka on? — Levinnyt hiljalleen ympäri maailman, mutta myös vierastettu (ainakin termien tasolla)

Oma näkemykseni bioetiikasta

- Em. arviointia ja keskustelua käydään parhaillaan läpi, ja tähän myös väitöskirjani osallistuu
- Omassa tutkimuksessani olen huomannut keskeiseksi kytkeä bioetiikan kehkeytymisen muuhun samanaikaiseen kehitykseen
- Tältä osin näen relevanttina mm. laajemman oikeudenmukaisuusajattelun muutoksen, joka kulminoituu osaltaan John Rawlsin ajattelussa, josta pari sanaa seuraavaksi

John Rawls (1921–2002)

- Arvostettu Harvardin professori; prof. Juha Sihvolan mukaan "1900-luvun jälkipuoliskon kenties merkittävin yhteiskuntafilosofi"
- Julkasi läpimurtoteoksensa *A Theory of Justice* vuonna 1971 (suom. *Oikeudenmukaisuusteoria*, 1988)
- Sittemmin oikeudenmukaisuuskeskustelu keskittynyt voimakkaasti Rawlsin ympärille (myös jyrkät kriitikot joutuvat käytännössä ottamaan häneltä vaikutteita)
- Usein unohdetaan, että Rawls julkaisi myös muitakin teoksia ja artikkeleita, varsinkin 1990-luvulla, erityisesti *Political Liberalism* -teoksen (1993), jota voisi pitää hänen toisena pääteoksenaan

Rawlsin ajattelu

- Keskeistä Rawlsin hyökkäys utilitarismia, hyötyajattelua vastaan
- Rawls näki oikeudenmukaisuuden pikemmin "reiluutena", "justice as fairness"
- Inspiroitui Kantin deontologisesta, velvollisuuseettisestä ajattelusta
- Kenties tunnetuin osa Rawlsin ajattelua ns. "tietämättömyyden verho", "veil of ignorance"
- Kaiken kaikkiaan, ilmensi modernilla tavalla ajatusta kohdella toisia muunakin kuin vain "välineinä", ts. ennemmin "päämäärinä"

Rawlsin ajattelu (jatkuu...)

- Rawlsia voisi ajatella käytännöllisemmin vaikkapa reasonable-rational-jaottelun kautta, jota hän käyttää *Political Liberalism* –teoksessaan
- Rationaalinen vs. järkevä ja kohtuullinen (reasonable)
- Sellainen on oikeudenmukaista, mikä on perusteltavissa toisille järkevästi ja kohtuullisesti (vrt. kehoitus "be reasonable")
- Toisin kuin suomen kielessä järkevä tarkoittaa tässä paljolti jotakin muuta kuin 'järkiperaistä' (mihin taas rationaalinen viittaa)

Rawls ja bioetiikka

- Bioetiikka ilmentää em. suuntaista ajattelua (luonnollisesti saanut vaikutteita yleisemmältä oikeudenmukaisuusajattelulta)
- Hyvänä esimerkkinä tunnettu bioetikko Norman Daniels (Rawlsin oppilas), joka on pyrkinyt soveltamaan nimenomaan Rawlsin ajatuksia bioetiikkaan
- Daniels korostaa, että kullakin on oikeus kohtuullisessa mielessä (reasonable) odottaa yhteiskunnalta tukea tiettyihin perustoimintakykyihin ja niitä takaaviin asioihin, kuten terveyteen
- Kohtuullinen tässä kohdin tulee yhdessä neuvotella eri tasoilla ja eri paikoissa (tästä myöhemmin lisää)

Rawls ja bioetiikka (jatkuu...)

- Toisin sanoen, kunkin tulee ajatella kanssakäymistään terveydenhuoltojärjestelmän ja terveydenhuollon ammattilaisten kanssa pikemmin järkevän ja kohtuullisen (reasonable) puitteissa
- Mikä taas on rationaalista, 'järkipenäistä' terveyden suhteen, on enemmän kunkin itse päätettävissä ja toisaalta omalla vastuulla (vrt. esim. kauneusleikkaukset)
- Hyvänä esimerkkinä tästä kaikesta on tällä hetkellä keskeisesti bioeettiseen keskusteluun noussut teos, Robert Veatch, *Patient, Heal Thyself: How the "New Medicine" puts the Patient in Charge* (Oxford University Press, 2008)

Bioetiikan merkitys

- Yhteenvedoa aiemmasta
 - Keskeistä bioetiikan radikaaliuden pohdinta
 - Toisaalta bioetiikka nähtävissä yhteydessä laajempaan oikeudenmukaisuusajattelun kehitykseen
 - Bioetiikka myös yhteydessä muuten aikaan ja paikkaan, jossa se on syntynyt, kuten kysymykseen sen amerikkalaisuudesta
 - Ja tässä hengessä on vielä lisättävä, että bioetiikka on myös yhteydessä yksilökeskeisemmäksi käyneeseen liberaalidemokratiaan (mikä on tavallaan on kirjoitettu sisään esim. Rawlsin ajatteluun)

Bioetiikalle keskeistä erityisesti neuvottelemisen

- Kuten on jo pariin otteeseen havainnollistunut ("political ethics", "reasonable"), on uudelle eettiselle ja myös laajemmalle oikeudenmukaisuusajattelulle selvästi keskeistä neuvottelemisen, ts. kontekstisidonnaisuus – tämä ilmenee osaltaan bioetiikassa
- Eräänä keskeisenä ilmentymänä tästä on nähtävissä deliberatiiviseen suuntaukseen nousu
- Deliberatiivinen ajattelu korostaa julkista ja yhteistä harkintaa ja päätöksentekoa, ts. on eräänlainen radikaalidemokraattinen suuntaus
- Deliberatiivisuuden kenties tunnetuimpana edustajana voisi pitää saksalaista Jürgen Habermasia (Rawlskaan ei toisaalta tästä osaton)

Deliberatiivisuus käytännössä

- Deliberatiivinen ajattelu korostaa käytännössä erilaisten kansalaisfoorumien, toimikuntien yms. roolia, siis sitä, että asioista päätettäisiin aktiivisen ja valistuneen keskustelun ja tässä hyväksyttävien periaatteiden pohjalta, ennemmin kuin vaikkapa äänestämällä tai valitsemalla edustajia
- Kokeiltu esim. Turun yliopistossa keskusteluna ydinvoimasta (Grönlund, Kimmo & Herne, Kaisa & Setälä, Maija)

Bioetiikan merkitys

- Kenties lopulta bioetiikka on eräänlainen koelaboratorio uusille tavoille käsitellä etiikan, moraalin ja politiikan aiheita
- Bioetiikan kentällä ilmenee monia kiinnostavia avauksia, nähtäväksi jää, mikä vakiintuu
- Olisi keskeistä tuoda enemmän esille myös Suomessa, esim. käytäessä keskustelua hyvinvointivaltion uudistamisesta

Bioetiikkaan tutustuminen

- Kannattaa aloittaa lukeminen esim.

Albert R. Jonsen. *The Birth of Bioethics*. Oxford & New York: Oxford University Press, 1998.

--- *A Short History of Medical Ethics*. Oxford & New York: Oxford University Press, 2000.

- Toisaalta kannattaa tutustua esim. The Hastings Centerin toimintaan, mm. lukemalla *The Hastings Center Reportia*

Kiitos!

- Lisäkysymyksiä voi myös lähettää osoitteeseen heikki.saxen@uta.fi